

บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยในปัจจุบัน

THE ROLE OF MONKS IN THE DEVELOPMENT OF THAI SOCIETY TODAY

พระอาณนโท อาภาณนโท

Phra Arnon Arphanantho

วัดเขาดิน

Wat Khao Din

Corresponding Author E-mail: 6530504032@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาและสังคมไทย พร้อมกับการพัฒนาความสัมพันธ์กับสังคมด้วยการพัฒนาการส่งเสริมกิจกรรมที่ดีมีคุณค่าให้ต่อเนื่องและต้องยึดหลักการในการพัฒนาคือความเป็นกลางทางการเมือง เป็นผู้ให้สติและปัญญาแก่สังคม และต้องอยู่เหนือความขัดแย้งพร้อมกับการสร้างภูมิคุ้มกันให้สังคมด้วยการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการป้องกันความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นใหม่ในอนาคต ทำให้ชุมชนมีการพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้นผลสำเร็จของการพัฒนาสังคมไทย จะช่วยลดความเหลื่อมล้ำแตกต่างในเรื่องชนชั้นในสังคมให้น้อยลง มีความเสมอภาคเป็นธรรมแก่สังคม

คำสำคัญ : บทบาท,พระสงฆ์,การพัฒนาสังคม

Abstract

Roles of monks in development and Thai community by being a good rolemodel for society along with developing relationships with society by continuously promoting good and valuable activities, and must adhere to the principle of development is political neutrality. Giving consciousness and wisdom to society and must rise above the conflict while building immunity for society by applying Buddhist principles to prevent conflicts that may arise in the future. The community has developed in a better direction, the success of community development. This will help reduce the inequality of class in society to a lesser extent. There is equality and fairness to society.

Keywords: Role, Monks, Social Development

บทนำ

พุทธทาสภิกขุกล่าวว่า บทบาทที่พระสงฆ์ทำได้ สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประการ คือ 1) เผยแผ่ด้วยให้ปริยัติ (การศึกษา) เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ พัฒนาสู่ความคิดที่สามารถพิจารณาได้เอง 2) เผยแผ่ด้วยการทำให้ดู (ปฏิบัติ) เพื่อให้เกิดความ น่าเชื่อถือและสร้างความสนใจต่อผู้พบเห็น และ 3) เผยแผ่ด้วยการมีความสุขให้ประจักษ์ (ปฏิเวธ) จนเกิดความไว้วางใจในแนวทางส่งผลต่อการริเริ่มประพฤติปฏิบัติตาม (เบญจา มังคละพฤกษ, 2552) ส่วนพระสงฆ์ที่ออกไปแสดงบทบาทต่อชุมชนนั้น เนื่องด้วยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์(ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ได้เพิ่มบทบาท ด้านการศึกษาสงเคราะห์และด้าน สาธารณสงเคราะห์ ให้พระสงฆ์มีบทบาทในการมีส่วนร่วมพัฒนาสังคมที่เห็นได้ชัดคือ เป็นผู้นำทางศีลธรรม เป็นผู้ให้คำปรึกษาด้านจิตใจ และส่งเสริมการให้การศึกษาธรรมแก่เยาวชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบริเวณวัดและชุมชนใกล้เคียง

บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย เป็นงานที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงก็คือ การสงเคราะห์ ทางจิตใจ ส่วนสงเคราะห์ทางวัตถุจะทำได้โดยทางอ้อมด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำ สิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่นมาเฉลี่ยแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไป สำหรับพระสงฆ์ ที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการระดับต่าง ๆ นั้นถือว่ามีความสำคัญต่อองค์กร พระพุทธศาสนา มาก เพราะนอกจากจะต้องปฏิบัติศาสนกิจตามหน้าที่โดยปกติแล้ว ยังต้องรับภาระ หน้าที่ในฐานะพระสังฆาธิการที่ได้รับมอบหมายจากทางคณะสงฆ์ อีกส่วนหนึ่งด้วย จึงต้องรับผิดชอบ และปฏิบัติหน้าที่ในศาสนกิจอื่น ๆ เพิ่มขึ้นโดยเฉพาะในพันธกิจใน 6 ด้าน คือ 1) ด้านการปกครอง 2) ด้านการเผยแผ่ 3) ด้านการศึกษา 4) ด้านสาธารณูปการ 5) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และ 6) ด้านสาธารณสงเคราะห์ (ปลื้ม โชติขจรญาณกุล, 2550)

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมไทย

ความหมายของการพัฒนาสังคมไทยความหมายของคำว่า "พัฒนา" ในภาษาไทย มาจากคำว่า "วฑฺฒน" ในภาษาบาลีและ"วรณ" ในภาษาสันสกฤต แปลว่า ความเจริญ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2525) และการพัฒนา คือ การคุ้มครอง การเปลี่ยนแปลงให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมประการหนึ่ง การสร้างสิ่งที่ดีที่สุดในที่ที่ต้องการให้เกิดขึ้นในปริมาณที่เพียงพอ (พระธรรมญาณมุนี, 2531) และการพัฒนา คือความเจริญก้าวหน้าโดยทั่วไป เช่น การพัฒนาหน่วยงาน ชุมชนหรือประเทศ คือ การทำให้สิ่งเหล่านั้นดีขึ้น เจริญขึ้นสนองตามความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ได้ดียิ่งขึ้นหรืออาจจะกล่าวได้ว่า "การพัฒนา" เป็นขบวนการของการเคลื่อนไหวจากสภาพที่ไม่น่าพอใจ ไปสู่สภาพที่น่าพอใจ การพัฒนาเป็นขบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไม่หยุดนิ่ง (สนธยา พลศรี, 2533) หรือการพัฒนา หมายถึง กระบวนการ (Process) ในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของกลุ่มเป้าหมายมุ่งให้เกิดความเสมอภาคและการกระจายอย่างเป็นธรรมทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน

น้อยที่สุด ทั้งนี้ การพัฒนาสังคมไทย เป็นกระบวนการรวมกำลังระหว่างประชาชนในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อปรับปรุงสภาพ ดังนั้นความหมายของการพัฒนาสังคมไทย หมายถึง การทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ของชุมชนนั้น ๆ ให้เจริญยิ่งขึ้นและผสมผสานเข้าเป็นชีวิตของชาติ ทำให้ประชาชน สามารถอุทิศตนเพื่อ ความก้าวหน้าของประเทศชาติได้อย่างเต็มที่ (โกวิทย์ พวงงาม, 2553)

การพัฒนาความรู้ ความสามารถของประชาชน เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการช่วยเหลือตนเองให้ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยความร่วมมือกันระหว่างภาคประชาชนกับภาครัฐบาล ด้วยวิธีการที่นำการบริหารของรัฐบาลกับความต้องการของประชาชน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นเปลี่ยนแปลง การสร้างสรรค์ปรับปรุงอย่างมีกระบวนการ (Process) และเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมีโครงสร้างและแบบแผน (Planned and Structured Change) หรือ มีการกำหนดทิศทาง เป้าหมายที่แน่นอน (Ultimate Goal) ที่อาจเป็นไปได้ทั้งการกระทำของภาครัฐ และภาคเอกชน หรือเป็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับเอกชน ทั้งนี้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตด้านต่างๆ ให้ดีขึ้น เช่น เศรษฐกิจ การศึกษาเรียนรู้ สุขภาพอนามัย วัฒนธรรมและ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อให้มีความสามารถที่จะพึ่งตนเองได้ ในขณะเดียวกันยังอาจหมายถึง การเรียนรู้และการดำรงไว้ซึ่งทุนทางสังคม (Social Capital) ที่ชุมชนมีมาตั้งแต่เดิม คือภูมิปัญญาาระบบนิเวศ ความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียม ชาติพันธุ์ ศาสนาและภาษา อีกด้วย (กรมพัฒนาสังคมไทย, 2550)

พื้นฐานในการพัฒนาสังคมไทยท้องถิ่น สิ่งสำคัญของการพัฒนาสังคมไทยที่จะสามารถทำงานกับประชาชนได้อย่างถูกต้อง และทำให้งานมีประสิทธิภาพ อันประกอบด้วยแนวคิดพื้นฐานในการพัฒนา ชุมชนในระดับการปฏิบัติ มีดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) เป็นหัวใจของงานพัฒนาสังคมไทย โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมที่ว่า ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจวางแผนงาน การปฏิบัติการและร่วมบำรุงรักษา

2. การช่วยเหลือตนเอง (Aided Self - Help) เป็นแนวทางในการพัฒนาที่ยึดเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่ง คือ ต้องพัฒนาให้ประชาชนในท้องถิ่นพึ่งตนเองได้มากขึ้น โดยมีรัฐบาลคอยให้การช่วยเหลือสนับสนุนในส่วนที่เกินขีดความสามารถของประชาชน ตามโอกาสและหลักเกณฑ์ที่เหมาะสม

3. ความริเริ่มของประชาชน (Initiative) ในการทำงานกับประชาชนต้องยึดหลักการที่ว่า ความคิดริเริ่มต้องมาจากประชาชนในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งต้องใช้วิถีแห่งประชาธิปไตย และหาโอกาสกระตุ้นให้การศึกษา ให้ประชาชนเกิดความคิด และแสดงออกซึ่งความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น หมู่บ้าน และตำบล

4. ความต้องการของชุมชน (Felt - Needs) การพัฒนาสังคมไทยท้องถิ่นต้องให้ประชาชน และองค์กรประชาชนคิดและตัดสินใจบนพื้นฐานความต้องการของท้องถิ่นเองเพื่อให้เกิดความคิดที่ว่างงานเป็นของประชาชน และจะช่วยกันดูแลรักษาต่อไป

5. การศึกษาภาคชีวิต (Life - Long Education) การพัฒนาสังคมไทยต้องถือเป็นการพัฒนาการศึกษาภาคชีวิตแก่ประชาชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคน พัฒนาท้องถิ่น การให้การศึกษา ต้องให้การศึกษาอย่างต่อเนื่องกันไป ครอบคลุมถึงบุคคลยังดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนจากความหมายดังที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า การพัฒนาสังคมไทย หมายถึงกระบวนการ เปลี่ยนแปลงคนและชุมชนให้ดีขึ้น โดยใช้พลังและความร่วมมือจากคนในชุมชน และ หน่วยงานของรัฐ และองค์กรในชุมชน เพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหาและสร้างสรรค์ชุมชนให้เกิด ความก้าวหน้าทั้งในด้าน คุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง โดยมี มุ่ง ยกระดับมาตรฐานการ ครองชีพและคุณภาพชีวิตของประชาชน (สมชาย ศรีวิรัตน์, 2560)

หลักการพัฒนาสังคมไทย

หลักการพัฒนาสังคมไทยถือเป็นแม่แบบของการพัฒนาสังคมไทยในแงุ่มจะเห็นได้ว่าครอบคลุมถึงการวางแผนการพัฒนาสังคมไทยอย่างครบถ้วน หลักการพัฒนาสังคมไทย ไว้ดังนี้

1. หลักความร่วมมือของประชาชน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินให้มากที่สุด โดยการเปิดโอกาสให้มีการศึกษา การร่วมมือพิจารณาและการตกลงใจร่วมกันในการแก้ปัญหา หรือการวางโครงการต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้มีสิทธิและเสมอภาคที่จะ มีส่วนร่วมในการรับผิดชอบต่อสังคม โดยร่วมกันคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติและร่วมกันรับผิดชอบต่องานพัฒนาสังคมไทยของตน

2. หลักการแสวงหาผู้นำในการพัฒนาสังคมไทยนั้นเน้นในเรื่องการค้นหาลำผู้นำและพัฒนาคุณลักษณะผู้นำให้เกิดขึ้นในชุมชนเพราะจุดมุ่งหมายสุดท้ายของการพัฒนาสังคมไทย คือการให้ประชาชนพึ่งตนเองและสามารถช่วยตนเองได้ ซึ่งผู้นำจะเป็นผู้ดำเนินการในเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดีเพื่อให้สถาบันของประชาชนซึ่งเป็นศูนย์กลางในการศึกษา และเป็นแกนในการปฏิบัติการพัฒนาสังคมไทยจึงมุ่งไปที่การทำงานกับกลุ่มคนเป็นประการสำคัญ

3. หลักการทำงานกันกับกลุ่ม จะต้องสร้างกลุ่มคนในรูปแบบต่าง ๆ ขึ้นงบประมาณอันจำกัดของรัฐบาลสามารถให้บริการแก่ประชาชนได้อย่างทั่วถึง

4. หลักการสมทบ เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐบาลและสนับสนุนให้ประชาชนใช้แรงงานและวัสดุอุปกรณ์ของตนสมทบกับของรัฐบาลอีกทางหนึ่งซึ่งจะช่วยให้

5. หลักการประสานงาน โดยตัวของการพัฒนาสังคมไทยเองไม่สามารถบอกได้ชัดเจนว่า เป็นงานของใคร ด้วยเหตุนี้จึงไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้ด้วยลำพังตัวเอง ต้องอาศัยความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องจึงจะประสบความสำเร็จ

6. หลักการรับผิดชอบร่วมกัน แม้โครงการพัฒนาสังคมไทยจะเสร็จสิ้นลงแล้วก็ตามแต่ยังต้องมีการรับผิดชอบต่อดูแลรักษาให้คงอยู่ เพื่อประโยชน์ของชุมชนให้นานที่สุดเพราะฉะนั้นต้องทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วน

ร่วมในการรับผิดชอบด้วย จึงจะทำให้ประชาชนรู้สึกว่าเป็นเจ้าของและเกิดความรู้สึกหวงแหนที่จะดูแลรักษา ในการดำเนินงานให้คงไว้ตลอดไป

7. หลักการขยายผลหรือการสร้างเครือข่าย การพัฒนาสังคมไทยนั้นมิมีระเบียบแบบแผนในการดำเนินงาน จึงสามารถที่จะบอกผลที่จะเกิดขึ้นมาได้พอสมควร และเป็นแบบอย่างที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาในการพัฒนาสังคมไทยอื่น ๆ ต่อไป (ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, 2555)

การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมไทย

พระพุทธศาสนาก็เป็นอีกศาสนาหนึ่ง ในสมัยนั้น เมื่อพระพุทธองค์และพระสาวกได้ตรัสรู้ธรรมแล้วก็ได้ออกไปเผยแผ่และสอนธรรมแก่ประชาชนทุกชั้นวรรณะ ในท่ามกลางการต่อสู้แย่งชิงคนมาเป็นสาวกของเจ้าลัทธิต่าง ๆ ในสมัยจนกระทั่งประชาชนจำนวนมากโดยเฉพาะชนชั้นที่มีอำนาจทางสังคมคือ กษัตริย์และพราหมณ์เกิดความศรัทธาเลื่อมใสได้เข้ามาบวชและอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาด้วยปัจจัย 4 เป็นจำนวนมากดังนั้นพอจะแบ่งการมีส่วนร่วมหลัก ๆ ของพระสงฆ์ที่เข้าไปทำงานในชุมชนในสมัยนั้น 3 ประการคือ

1. การมีส่วนร่วมในการให้ความรู้และพัฒนาจิตใจแก่ชุมชน

การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในส่วนนี้เป็นที่เด่นชัดดังที่ปรากฏหลายแห่งในพระไตรปิฎกคือในวินัยปิฎก มหาวรรค

2. การมีส่วนร่วมในการสงเคราะห์ชุมชน

พระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล ดังปรากฏในพระธรรมบทสรุปได้ว่า "พระสารีบุตรช่วยระงับพราหมณ์แก่และยากจนให้ได้บวชเป็นพระภิกษุพร้อมทั้งรับผิดชอบเป็นอาจารย์สั่งสอนและอบรมพระภิกษุจนพระภิกษุได้บรรลุพระอรหัตผล"และในมัชฌิมนิกายมัชฌิมปิณณาสกสรุปได้ว่า "พระองค์คุลิมาลได้ตั้งสัจจอธิฐานช่วยเหลือผู้ท้อแท้คนหนึ่งให้หลุดลุ่ยอย่างสะดวก"

3. การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลซึ่งปรากฏมากมายในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพราะพระสงฆ์ในสมัยนั้น มีชีวิตอยู่กับธรรมชาติและอาศัยธรรมชาติเป็นที่ฝึกฝนตนเองให้ได้บรรลุธรรมจึงเป็นธรรมชาติอยู่เองที่พระสงฆ์กับธรรมชาติ ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

สรุปได้ว่า "พระอัสสชิแสดงธรรมแก่อุปติสสปริพาชกถึงเหตุเกิดของธรรมและการดับของธรรมจนอุปติสสปริพาชกได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน" ในสังยุตตนิกายขันธวรรคสรุปได้ว่า "พระสารีบุตรได้ชี้แจงถึงการฉนช้าวของพระที่บริสุทธิ์ถูกต้องตามหลักแก่นางปาราชิกาชื่อว่าสุจิมัจฉินางหายสงสัยและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา" และในมัชฌิมนิกายอุปปิณณาสกสรุปได้ว่า "พระสารีบุตรไปเยี่ยมท่านอนาคคฤหบดีในยามป่วยหนักพร้อมกับแสดงธรรมไม่ให้ยึดมั่นในสิ่งทั้งปวง เมื่ออนาคคฤหบดีสิ้นใจแล้วก็ไปเกิดในดุสิตภาพ"

หน้าที่และความผูกพันโดยหลักธรรม

คำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ทั้งฝ่ายธรรมและฝ่ายวินัย ได้กำหนดให้ชีวิตของพระสงฆ์ เกี่ยวเนื่องและผูกพันอยู่กับสังคมโดยพื้นฐานทีเดียว ชีวิตสังคมของพระสงฆ์นี้ อาจแยกได้เป็น 2 ส่วน คือ ความสัมพันธ์ภายในสังคมสงฆ์ ระหว่างพระสงฆ์ด้วยกันเอง และความสัมพันธ์ในสังคมส่วนรวม ระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์ด้วยกัน ชีวิตสังคมเป็นข้อผูกพันและสำคัญเพียงไร จะเห็นได้ชัดเจนจากบทบัญญัติต่างๆ ในวินัยของสงฆ์ มีการอยู่ร่วมกันเป็นวัด การกำหนดเขตสีมาอุโบสถ การปวารณา การกราลกลี้น พุทธบัญญัติที่ให้สงฆ์เป็นใหญ่ในกิจการต่างๆ ซึ่งเรียกว่าสังฆกรรม มีการอุปสมบท การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น ตลอดจนข้อกำหนดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มีการเคารพกันตามอาวุโส เป็นต้น ซึ่งในที่นี้ ไม่มีความจำเป็นจะต้องชี้แจงแต่อย่างใด

ส่วนในด้านความสัมพันธ์กับคฤหัสถ์นั้น พระสงฆ์ถูกกำหนดให้ต้องฝากชีวิตความเป็นอยู่ไว้กับคฤหัสถ์ เริ่มแต่อาหารซึ่งพระสงฆ์เป็นอยู่ด้วยบิณฑบาต คืออาหารที่คฤหัสถ์ถวาย ตลอดจนปัจจัย 4 อย่างอื่นๆ และความ เป็นอยู่ที่ต้องอาศัยคฤหัสถ์เป็นประจำ เป็นข้อบังคับอยู่ในตัวให้ชีวิตของพระสงฆ์ผูกพันอยู่กับสังคมของคฤหัสถ์ ความผูกพันนี้ มิได้มีกำหนดแต่ในฝ่ายวินัยอย่างเดียวเท่านั้น แม้ในทางธรรม ก็มีพุทธพจน์ตรัสสอนและเตือนพระสงฆ์ให้ระลึกเสมอในภาวะนี้ เพื่อให้เกิดความสำนึกในการปฏิบัติหน้าที่ และความรู้สึกรับผิดชอบของตน เช่น

“บรรพชิตพึงพิจารณาเนืองๆ ว่า ความเป็นอยู่ของเราเนื่องด้วยผู้อื่นวันคืนล่วงไปๆ บัดนี้ เราทำอะไรอยู่”²

“ภิกษุทั้งหลาย สมัยที่ไม่เหมาะสมสำหรับบำเพ็ญเพียร มี 5 อย่างดังนี้

อีกประการหนึ่ง สมัยที่มีทุกข์ภิกขุภัย ข้าวเสียหาย หาบิณฑบาตได้ยาก ไม่สะดวกที่จะยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยการแสวงหาบิณฑบาต นี่เป็นสมัยที่ไม่เหมาะสมสำหรับบำเพ็ญเพียรข้อที่สาม

อีกประการหนึ่ง สมัยที่มีภัย มีการก่อความกำเริบในป่าดง ชาวชนบทพากันขึ้นยานอพยพหนีไป นี่เป็นสมัยที่ไม่เหมาะสมสำหรับบำเพ็ญเพียรข้อที่สี่”

หน้าที่ทางสังคมของพระสงฆ์ เกิดขึ้นเพราะความผูกพันในด้านความเป็นอยู่นี้เป็นสำคัญส่วนหนึ่ง นอกจากนั้น เมื่อกล่าวในแง่คุณธรรม พระสงฆ์ก็ย่อมมีหน้าที่จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ด้วยอาศัยเมตตาและกรุณาธรรมของตน พุทธพจน์ที่ตรัสสอนเกี่ยวกับหน้าที่ทางสังคมของพระสงฆ์ มีอยู่มาก พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนหน้าที่นี้ ตั้งแต่ทรงเริ่มประกาศพระศาสนาทีเดียว ดังจะเห็นได้จากพุทธพจน์ ในการส่งพระสาวกออกประกาศพระศาสนา เป็นต้น เช่น

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย”

“ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย เป็นผู้มียุพากรรมมากแก่เธอทั้งหลาย บำรุงเธอทั้งหลาย ด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร

แม้เธอทั้งหลาย ก็จงเป็นผู้มียุพากรรมมาก แก่พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศแบบการครองชีวิตอันประเสริฐ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง แก่พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นเถิด

ภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลาย ต่างอาศัยกันและกัน ด้วยอามิสทาน และธรรมทาน อยู่ ประพฤติพรหมจรรย์นี้ เพื่อต้องการสลัดโอฆะ เพื่อทำความสิ้นทุกข์โดยชอบ ด้วยอาการอย่างนี้”

“ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราบริโภคน้ำ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารของชนเหล่าใด (เราจักทำให้) ปัจจัยของชนเหล่านั้น เป็นของมีผลมาก มีอานิสงส์มาก และการบรรพชาของเราจักไม่เป็นหมัน จักมีผล มีกำไร เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล

อนึ่ง เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ของตน ควรแท้ทีเดียว ที่จะทำประโยชน์นั้นให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ของผู้อื่น ก็ควรแท้ทีเดียว ที่จะทำประโยชน์นั้น ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท หรือเมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายก็ควรแท้ทีเดียวที่จะทำประโยชน์ทั้งสองฝ่ายนั้นให้สำเร็จ ด้วยความไม่ประมาท”

“ดูก่อนคฤหบดีบุตร สมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน พึงได้รับการบำรุงจากกุลบุตร โดยฐานะ 5 คือ

- 1) ด้วยกายกรรมประกอบด้วยเมตตา
- 2) ด้วยวจีกรรมประกอบด้วยเมตตา
- 3) ด้วยมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา
- 4) ด้วยความเป็นผู้ไม่ปิดประตู (คือเต็มใจต้อนรับ)
- 5) ด้วยจัดหาอามิสทานถวาย

สมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน เมื่อได้รับการบำรุงจากกุลบุตรโดยฐานะ 5 อย่างแล้ว ย่อมอนุเคราะห์ กุลบุตร โดยฐานะ 6 คือ

- 1) สอนให้ละเว้นจากความชั่ว
- 2) แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
- 3) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม
- 4) สอนสิ่งที่ยังไม่เคยได้สดับเล่าเรียน
- 5) ชี้แจงให้เข้าใจชัดเจน ในสิ่งที่ได้สดับเล่าเรียนแล้ว
- 6) บอกทางสวรรค์ให้ (แนะนำวิถีครองชีวิต ให้ได้รับผลดีและความสุข)”

นอกจากนี้ ในวินัยยังมีบทบัญญัติสำหรับรักษาความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน ให้อยู่ในสภาพที่ถูกต้องและมั่นคง ให้สถาบันคณะสงฆ์อยู่ในฐานะมีเกียรติ เป็นที่เคารพเทิดทูน ทำการอนุเคราะห์ประชาชน ด้วยคุณธรรม หวังประโยชน์สุขแก่ประชาชนอย่างแท้จริง มิใช่เพ่งอามิสหรือกลายเป็นการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ เช่น ไม่ให้ภิกษุประจบคฤหัสถ์ ด้วยการยอมตัวลงรับใช้เขาในกิจการต่างๆ ไม่ให้เป็นคนมักขอ ซึ่งทำให้คนเสื่อมศรัทธา และความเคารพจากสถาบันสงฆ์และพระศาสนา ให้มีการลงโทษผู้ทำลายความสัมพันธ์อันดีนี้ ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายภิกษุหรือคฤหัสถ์ เช่นบัญญัติให้สงฆ์พิจารณาลงปฏิสาราณียกรรมแก่ภิกษุผู้ทำความผิดต่อคฤหัสถ์ หากทางกำจัดผลประโยชน์ของเขา ทำให้เขาเดือดร้อน ยุแหย่ให้คฤหัสถ์แตกแยกกัน หรือรับคำกับเขาแล้วไม่ทำจริง เป็นต้น โดยลงโทษให้ไปขอขมาต่อคฤหัสถ์นั้น และในทำนองเดียวกัน สำหรับคฤหัสถ์ที่ทำผิดต่อสงฆ์ ในความผิดที่คล้ายคลึงกัน นั้น ก็มีบทบัญญัติให้สงฆ์ลงโทษคว่ำบาตร ได้เช่นเดียวกัน

กล่าวโดยสรุป หน้าที่และความผูกพันทางสังคมของพระสงฆ์ เกิดจากองค์ประกอบ 3 ประการคือ

1. การดำรงชีวิตของพระสงฆ์ ต้องอาศัยปัจจัย 4 ที่ชาวบ้านถวาย
2. สภาวะและเหตุการณ์ในสังคม ย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญสมณธรรม
3. โดยคุณธรรมคือ เมตตา กรุณา จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์

ยังมีพุทธพจน์อีกเป็นอันมากที่ตรัสสอนเกี่ยวกับชีวิตทางสังคมของพระสงฆ์ ขอยกมาแสดงเป็นตัวอย่างอีกจำนวนหนึ่ง ดังนี้

“ความเป็นผู้มีมิตรดี (กัลยาณมิตร) มีสหายดี มีเพื่อนดี เท่ากับชีวิตพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว”

“ประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้าน ในกิจที่ควรจัดควรทำทั้งหลาย ทั้งงานสูง งานต่ำ ของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ประกอบด้วยปัญญาสำหรับพิจารณา รู้ובายในกิจนั้นๆ สามารถจัด สามารถทำได้นี้ก็เป็นนาถกรรมธรรมข้อหนึ่ง”

“ภิกษุพึงเป็นผู้ประพฤติปฏิสันถาร พึงเป็นผู้ฉลาดในอาจารย์ เป็นผู้มากด้วยปราโมทย์ เพราะความประพฤติในปฏิสันถาร และความเป็นผู้ฉลาดในอาจารย์นั้น จักทำความสิ้นทุกข์ได้”

“ปฏิบัติที่อิงอาศัยลามเป็นอย่างหนึ่ง ปฏิบัติที่ให้ถึงนิพพาน เป็นอีกอย่างหนึ่ง ทราบดังนี้แล้ว ไม่พึงเพลิดเพลินในสักการะ พึงพอกพูนวิเวกเนืองๆ”

“ภิกษุพึงเสพการนั่งผู้เดียว การนอนผู้เดียว ไม่เกียจคร้าน เทียวไปผู้เดียว ซึ่งเป็นผู้ยินดีในเขตป่า”

“ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเธอทั้งหลาย จะไม่เข้ามาเกยติดฝั่งโน้นฝั่งนี้ ไม่จมเสียในระหว่างทาง ไม่เกยบก ไม่ถูกมนุษย์หรืออมนุษย์ฉุดเอาไว้ ไม่ถูกน้ำวนดูดไว้ ไม่เฝ้าภายใน เธอทั้งหลายก็จักโน้มเอียงมุ่งตั้งไปสู่นิพพาน

ก็มนุษย์ผู้ฉุดเอาไว้นั้นคืออะไร กล่าวคือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้คลุกคลี เพลิดเพลิน โศกเศร้าอยู่กับพวกคฤหัสถ์ เมื่อเขาสุขก็สุขด้วย เมื่อเขาทุกข์ก็ทุกข์ด้วย ย่อมนำตนเข้าไปพัวพันในกิจการที่เกิดขึ้นของเขา นี้แลเรียกว่ามนุษย์ฉุดเอาไว้”

พุทธพจน์เหล่านี้ หลายข้อดูล้ำลึกซึ้งกับชีวิตสังคม และแย้งกันอยู่ในตัว ลักษณะที่ดูเผินๆ ว่าขัดกันนี้ มีทั่วไปในคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพราะเป็นคำสอนที่เพ่งความคนละแง่ แล้วกลับมาเสริมกันให้สมบูรณ์ ในกรณีนี้ พุทธพจน์ที่ยกมาแสดงทั้งหมดนั้น เป็นกรอบสำหรับกำหนดขอบเขตชีวิตทางสังคมของพระสงฆ์ ให้อยู่ในสภาพที่พอเหมาะพอดีและถูกต้อง ช่วยรักษาผลประโยชน์ที่จะเกิดจากการปฏิบัติธรรมให้คงอยู่ ช่วยรักษาสถาบันสงฆ์ให้มั่นคง และรักษาความสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนให้พอเหมาะพอดี และจะเป็นเกณฑ์สำหรับกำหนดขีดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างพุทธบริษัททั้งสองฝ่ายนี้ต่อไป

สรุป

ในการพัฒนาความคิด ความสามารถของประชาชนให้เกิดความเชื่อมั่น ช่วยเหลือตัวเองและการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน เป็นการเข้าไปมีบทบาทของพระสงฆ์ชุมชน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้มีความมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยความร่วมมือของประชาชนในพื้นที่ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ ความเจริญก้าวหน้าโดยทั่วไป เช่น การพัฒนาหน่วยงาน ชุมชนหรือประเทศ คือ การทำให้สิ่งเหล่านั้นดีขึ้น เจริญขึ้นสนองตามความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ได้ดียิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กรมการพัฒนาชุมชน. (2550). *เกร็ดความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงกับสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร : ผู้แต่ง.

โกวิท พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์.

ด้านสุทธาการ.

ดิเรก ฤกษ์ห่วย. (2552). *ทฤษฎีและแนวทางการพัฒนาสังคม*. ในเอกสารการสอนชุดวิชาคหกรรมศาสตร์

เบญจา มังคละพฤกษ์. (2552). *พระกับการเมือง หลวงตามหาบัวกับทักษิณ*. นนทบุรี : สำนักพิมพ์บ้านหนังสือ.

ปลื้ม โชติขันธ์ยางกูร. (2553). *คำบรรยายกฎหมายคณะสงฆ์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร :

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

พระธรรมญาณมุนี. (2531). *พระธรรมญาณมุนี 84*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อัมรินทร์การพิมพ์.

พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2539). *พุทธธรรมฉบับขยายความ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร :

พัฒนาชุมชน. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.